

Coronavirus: crisi, vulnerabilitats i ponderació

El món d'abans no tornarà: les nocions de seguretat, llibertat, igualtat, fraternitat, solidaritat o ciutadania ja no responen empíricament als paràmetres del moment actual | Cinc consideracions sobre aquesta nova etapa

La societat entra en un nou context de complexitat i incerteses creixents. | Martí Urgell.

Encara és massa d'hora per plantejar amb honestedat reflexions mínimament profundes i sofisticades al voltant del fenomen del Covid-19. Des del punt de vista humà, molts i moltes de nosaltres amb prou feines aconseguim desconnectar de la voràgine informativa. Ni què dir de les nostres esferes personals ara per ara trastocades de dalt a baix. Així, difícilment ens trobem en condicions per escriure unes línies mínimament coherents com perquè encara pretenguem fer anàlisis de llarg recorregut. Pot semblar un comentari intranscendent, superficial o, fins i tot, frívol. Tanmateix, penso que una de les qüestions que l'actual situació pot fer replantejar-nos és, precisament, **la humanització de les nostres activitats**. L'acceleració constant de tots els aspectes de la vida que hem normalitzat en els sistemes capitalistes en els quals vivim ha desplaçat les persones que sostenen aquest sistema. Aprofitem aquesta situació per, si més no, intentar adquirir consciència sobre aquest desequilibri. Seria un primer pas per tractar de corregir-ho.

Si ho mirem des d'un punt de vista més aviat acadèmic, la pretensió de fer anàlisis de llarg recorregut no és més encoratjadora. Almenys des de les Ciències Socials i la Filosofia, encara no disposem de prou elements d'estudi per a plantejar una anàlisi que no estigui massa arrelada en el curt-termini i determinada per la incertesa. De fet, **no vam ser pocs els que, davant les**

primeres expressions del fenomen del coronavirus, no vam saber veure la magnitud de la situació que ens venia a sobre. Una circumstància que, tot i alguns exemples de judicis immediats i contundents que continuem veient (especialment a les xarxes socials i entre perfils masculins), ens ha fet recordar de manera imperiosa la primera virtut del bon analista: la cautela. Un principi que, a la pràctica, es traduiria en la ponderació.

Dit això, el que he comentat no significa que els acadèmics i les acadèmiques (i la ciutadania en general, és clar!) hàgim d'abandonar la pretensió d'observar amb rigor i esperit crític tot el que ens està passant. Més aviat el contrari: hem d'estar més atents i atentes que mai. Perquè, encara que ara sigui massa d'hora per fer bones anàlisis de la situació que estem vivint (és a dir, per fer anàlisis complexes: que tinguin en compte la multiplicitat de factors/dimensions en joc, que no siguin lineals ni reduccionistes, que no pequin de curt-terminisme, etc.), com més observem ara, millors seran les anàlisis futures. I, com a conseqüència, més preparats estarem per abordar d'altres crisis. No en va, el coronavirus, més tard o d'hora, passarà. Però vindran noves crisis. Pel cas més evident, de fet, no cal ni esperar: l'emergència climàtica és una crisi més que present que també requerirà mesures dràstiques si volem aturar la catàstrofe que ja s'està donant. Perquè, en el nou món globalitzat en què vivim, l'aparició de crisis i emergències és una constant. Com diu en professor Innerarity, potser hem d'assumir que vivim en una situació de contagi permanent. Dit d'una altra manera: si entenem la calma com la persistència del món tal com l'hem pensat des de la Revolució Francesa, tot apunta que l'emergència serà permanent. Aquell món no tornarà. No en va, **les nocions de seguretat, llibertat, igualtat, fraternitat, solidaritat o, fins i tot, ciutadania**, entre molts d'altres, que van articular el marc institucional modern i la seva evolució, **ja no responen empíricament als paràmetres del moment en el qual aquestes institucions es van plantejar.** Vol dir això que hem de renunciar a aquests principis? De cap de les maneres. Vol dir que si volem que els marcs institucionals puguin continuar garantint aquests principis, haurem de repensar-los de dalt a baix d'acord amb una realitat globalitzada que, com les Ciències Socials apunten des de fa ja unes quantes dècades (aquí, aquí, aquí, aquí, aquí, aquí i aquí), ha vingut per quedar-se.

Aquesta reflexió, doncs, no pretén plantejar una anàlisi complexa de les implicacions polítiques i normatives de la situació que estem vivint. Ni tan sols una anàlisi de les decisions i mesures específiques que s'estan adoptant en el nostre entorn més pròxim. Aquesta seria una pretensió que, com a mínim en el meu cas, quedaria lluny de la cautela que he comentat abans. Aquest article, per contra, només aspira a plantejar preguntes crítiques que puguin contribuir a un únic objectiu: que la perspectiva des de la qual es facin les anàlisis de les implicacions polítiques del fenomen del Coronavirus, quan toqui fer-les, s'ajusti a la realitat en la qual aquest fenomen s'està donant. Perquè la contribució de la Filosofia, sovint, no és tant donar respostes sinó **intentar canviar la perspectiva des de la qual ens fem les preguntes.** Com que de preguntes anem sobrats aquests dies, intentem fer-les des d'una perspectiva que permeti que les seves respostes siguin les més valuoses possibles en termes de transformar el món. Ho faré analitzant cinc dimensions de la política que trobo que es veuran particularment afectades per aquesta crisi, si bé el llistat de cap de les maneres pretén ser exhaustiu.

EL ROL DEL CONEIXEMENT EXPERT

Així doncs, primer tindriem **el debat al voltant del paper de les persones expertes.** Aquests dies estem veient allò que ja amb la crisi financera del 2008 vam veure: les institucions i la ciutadania ens enfrontem, cada cop amb més freqüència, amb realitats que tenen un nivell de complexitat tècnica tan elevat que requereixen un saber expert per abordar-les amb rigor. Va passar amb les *subprime* o la prima de risc, està passant ara amb el Coronavirus. Ara bé, també estem veient que aquest coneixement expert no és ni neutre ni unívoc: perquè el coneixement científic avança, precisament, amb el debat. Encara més en un context d'incerteses creixents. **En situacions d'emergència, però, aquests debats no es poden permetre l'assaig-error constant propi del mètode científic: toca prendre decisions.** A més a més, l'elecció entre diferents plantejaments i mesures que siguin vàlides des d'un punt de vista científic respon a criteris que acostumen a transcendir l'àmbit estrictament científic. És a dir, s'ha de mesurar l'impacte econòmic, social, polític i, fins i tot, cultural de les mesures que es plantegin des del coneixement

Pensem.

expert. Obviar aquesta realitat i pretendre que ja disposem del coneixement sobre les mesures ideals i pensar que el repte és només convèncer a la ciutadania que s'han d'implementar aquestes mesures comporta dos errors de partida fonamentals. Per una banda, implica barrejar coneixement científic amb mesures polítiques basades en coneixement científic. Mentre el primer ha de respondre a criteris de validesa estrictament científics, la segona ha d'incorporar necessàriament criteris de legitimitat democràtica.

És a dir, en democràcia, si bé la dimensió tecnocràtica no es pot obviar, aquesta ha de tenir almenys tant de pes com la dimensió popular. Perquè s'han d'adaptar en contextos plurals, especialment pel que fa als interessos. És clar que això pot dificultar l'operativitat de les mesures en el curt termini. Ara bé, aquest preu és necessari **si no volem caure en un autoritarisme tecnocràtic. Un autoritarisme que, a més a més, es basaria en una ficció: la de la certesa absoluta del coneixement científic.** Un fet que ja vam veure desmentit amb la fallida resposta tecnocràtica a la crisi de l'euro. D'altra banda, a més, els paradigmes de gestió del coneixement científic també estan, en si mateixes, avançant cap a la democratització. Ciència per i amb la societat, com diu la Comissió Europea. Un objectiu que requereix canviar la perspectiva que situa la ciència com una instància allunyada de la societat: **la ciència ja no es pot pensar només en i des dels laboratoris.** Això no vol dir negar la distinció entre coneixement expert i inexpert: només vol dir que aquesta distinció, en un món en constant transformació accelerada, ja no pot plantejar-se en termes excloents i absoluts. El cas del coronavirus no sembla que sigui una excepció.

El personal sanitari i d'emergències, clau en la gestió d'aquesta crisi. Foto: Adrià Costa.

L'EQUILIBRI NACIONALISME-COSMOPOLITISME

El segon element polític/normatiu que es veu afectat pel Coronavirus és **el rol de les nacions i els nacionalismes davant d'un fenomen amb una dimensió marcadament transnacional.** Com podem plantejar la gestió d'un fenomen que transcendeix les fronteres dels estats-nació en un

món que continua institucionalment marcat per l'estructura persistent dels estats-nació? Una pregunta que resulta encara més difícil de respondre en un període històric on veiem que la reivindicació de la sobirania havia tornat al centre del debat polític: des dels plantejaments de sobirania compartida i transnacional que es presenten des d'espais subestats com ara Escòcia, Catalunya o Euskadi/Euskal Herria, passant pel ja famós *take-back control* britànic, fins als moviments reaccionaris i il-liberals que busquen promoure el tancament estatal per tota Europa. La resposta a la pregunta, doncs, no serà fàcil. Però en intentar plantejar-les, penso, no hauríem d'oblidar diferents premisses que tot apunta que aquests dies s'estan veient novament confirmades. En destaquem tres:

En primer lloc, que si **les visions nacionalistes persisteixen**, en les seves modalitats més o menys banals, no és perquè aquesta ideologia aparentment perversa s'hagi inoculat sobre una ciutadania embogida. Si més no perquè aquells i aquelles que fan aquestes asseveracions acostumen a ser els i les primeres que semblen no ser conscients de la seva pròpia perspectiva nacionalista. Si continuem mantenint la perspectiva nacionalista és perquè la majoria de la ciutadania continua operant políticament d'acord amb uns vincles relacionals i territorials definits pel fet social nacional. És a dir, per més que els fets socials nacionals hagin evolucionat en paral·lel a la globalització, difícilment es pot negar que persisteixen. La qüestió, aleshores, no és que la ciutadania i els seus representants siguin o no nacionalistes, sinó com ho siguin.

Aquí hi entraria el segon punt: el nacionalisme pot plantejar-se en termes més o menys excloents, més o menys autàrquics, més o menys insolidaris, més o menys homogeneïtzadors, etc. En definitiva, en termes més o menys cosmopolites. En un context d'interdependències com l'actual, i especialment davant d'impactes transnacionals com el que estem vivint amb el Coronavirus, només aquells nacionalismes que sàpiguen incorporar en el seu 'nosaltres' (fictici, contingent i obert, però existent al cap i a la fi) els interessos d'aquells i aquelles que no formin a priori part d'aquest nosaltres seran capaços de tirar endavant. Perquè **davant el virus, els suposats 'altres' ja formen part, de facto, de 'nosaltres'**.

Això ens porta, precisament, a la tercera qüestió que haurem d'interioritzar si volem encertar amb la perspectiva des de la qual hauríem d'abordar aquestes qüestions: la **importància d'abandonar visions verticals, autocontingudes, absolutes i apriorístiques del poder**. En el món actual, la combinació de decidir quines decisions s'han de prendre i com s'han d'implementar ja no es correspon als espais perfectament definits dels marcs institucionals moderns. Ni tan sols amb la distinció radical entre públic i privat. Una qüestió que, especialment en societats compostes com la nostra, hauria d'aplicar tant a l'àmbit supraestatal com al subestatal. És més: possiblement requereix, encara que els seus defensors s'hi resisteixin, deixar de pensar el poder posant els estats al centre. Un requisit que, de fet, adquireix una dimensió paradoxal en el context europeu: tenint com tenim una eina tan mal·leable (amb tots els problemes que això pot comportar en termes de legitimitat, cert) com ara la Unió Europea, és precisament aquesta visió que posa els estats al centre la que ens està impedit utilitzar aquesta eina per garantir tres elements que potencialment podria proveir: un marc institucional per a la gestió transnacional de la crisi, una visió transnacional del bé comú i una salvaguarda del mig i llarg termini davant la gestió de la immediatesa que acostuma a caracteritzar als interessos estatals. En definitiva, tantes raons hi ha per no donar per morts els fets socials i polítics nacionals, com per entendre aquests des d'una perspectiva transnacional.

UNA DISTRIBUCIÓ JUSTA DELS COSTOS?

La tercera dimensió amb implicacions polítiques-normatives claus seria la **qüestió de la distribució dels costos de la crisi del Coronavirus**. Així com he començat dient que encara no disposem de prou perspectiva per a analitzar la situació actual, sí que disposem d'evidències sobrades sobre l'impacte que va tenir l'anterior gran crisi transnacional que vam patir: la crisi (o les crisis, més aviat) del 2008. D'aquell cas tothom en va poder extreure una conclusió gairebé irrefutable: encara que el seu nivell de responsabilitat sobre la crisi fos més baixa, les classes populars van

ser les que més van pagar les conseqüències de la crisi. Una factura que ha sigut, precisament, la que ha permès mantenir els sistemes productius en funcionament. Una factura que, a més, no va ser puntual: la precarització socioeconòmica que s'ha consolidat és conseqüència directa d'aquell fet.

En aquest cas, però, hi ha una diferència fonamental: la crisi del Coronavirus té origen natural, amb la qual cosa no podem generar, a priori, relacions de responsabilitat-assumpció de costos. Ara bé, sí que podem extreure dues lliçons del 2008: en primer lloc, encara que en ser un fenomen natural no podem atribuir la responsabilitat de l'aparició del Coronavirus a cap agent, el seu impacte no és ben bé natural. És a dir, el seu impacte depèn en bona part de les eines de les quals disposa la societat per pal·liar i distribuir aquests costos. En aquest sentit, sí que **serà possible atribuir responsabilitats i demanar que els costos es distribueixen en conseqüència**. L'exemple més clar seria el de la privatització dels nostres sistemes de salut, si bé la qüestió va molt més enllà: tot i que encara no és possible mesurar l'impacte, ja podem saber que qüestions com la segregació escolar, la manca de recursos per a la dependència o les retallades en investigació agreujaran les conseqüències d'aquesta crisi. Hauríem de poder exigir que aquestes conseqüències agreujades no les paguin, com l'any 2008, aquelles persones que ja estiguin en circumstàncies de màxima vulnerabilitat.

Un element que connecta amb la segona dimensió: la dimensió de classe -encara que fins i tot algunes autoritats ho hagin volgut negar en els seus eslògans retòrics davant el coronavirus- que caracteritza a l'impacte del Coronavirus. No cal ser marxista per entendre que, si bé el virus afecta al conjunt d'éssers humans, no afecta a tothom per igual. El mateix Ulrich Beck, un dels principals experts en anticipar aquesta societat del risc mundial en la qual vivim, va haver d'acceptar aquesta crítica a la seva proposta inicial de la teoria dels riscos globals (encara que fos de forma certament ambigua). **Els riscos són globals, sí, però tenen un impacte particular. I aquest impacte és desigual**. Si no assumim aquesta desigualtat de partida i es plantegen mesures homogènies, les mesures no seran equitatives i, en definitiva, esdevindran injustes. Una qüestió que potser a aquelles persones que defensen que cadascú s'espavili pel seu compte els resulta moralment acceptable: si fos el cas, que almenys s'ho prenguin seriosament per les seves conseqüències polítiques. Perquè, com bé va explicar en José Fernández-Albertos a Anti-Sistema, no es pot entendre l'auge dels populismes nacionalistes i l'extrema dreta sense parar atenció a l'increment de les desigualtats viscut (especialment) a la darrera dècada.

EFFECTES SOBRE LES ESTRUCTURES SOCIALS

Aquestes darreres qüestions estan directament lligades amb el quart punt on serà fonamental encertar amb les preguntes: **el replantejament dels rols i de les dinàmiques socials de l'actual sistema socioeconòmic**. La crisi que estem vivint també està deixant en evidència que el sistema econòmic en el qual vivim sobreviu sobre la base de la reproducció i normalització de diferents rols socials que, en situacions com l'actual, es fa encara més palès que són insostenibles tant en l'àmbit econòmic com, sobretot, humà. El cas més evident seria el de les dones: si alguna cosa estem observant, és precisament que **la majoria de feines són viables perquè rere seu compten amb un sistema de cures suportat gairebé en exclusiva per les nostres conciutadanes**.

Reconèixer definitivament aquesta realitat ja no podrà ser una qüestió epistèmica: tothom ho està experimentant més o menys a prop durant l'actual crisi. Aquesta **normalització d'injustícies estructurals, com el mateix feminisme acostuma a denunciar, transcendeix a més la qüestió de gènere** (si bé és transversal a la majoria d'elles): afecta també a tots aquells col·lectius que la societat ha anat deixant al marge per poder continuar mantenint l'aparença de ser operatiu i eficient. Estaríem parlant de les persones que viuen al carrer, de la pobresa crònica (i molt més estesa que el que acostumen a assumir), les persones migrades injustament i il·legalment recloses en els CIES, les persones grans que malviuen en soledat, les persones que pateixen explotació laboral, l'opacitat d'un sistema penitenciari que segueix considerant-se un espai aliè pel

conjunt de la ciutadania, i un etcètera tan llarg com dolorós. Una realitat que només acceptem en la mesura en què es manté sota el radar: invisibilitzada.

L'actual crisi, però, on la vulnerabilitat de tothom s'està fent inexorablement palesa, trenca aquest cicle d'invisibilització: encara que, com deia abans, l'impacte de la crisi també sigui més greu per a aquests col·lectius, la distància epistèmica entre ells/es i nosaltres s'esvaeix. Qui no ho vulgui abordar ja no podrà dir que sigui perquè no ho estigui veient: **la vulnerabilitat ha deixat de ser invisible**. Serem capaços de tornar al cinisme i fer com si no existeixen aquestes injustícies estructurals?

LA TEMPTACIÓ AUTORITÀRIA

Finalment, com a condició gairebé necessària perquè les bones respostes a les preguntes puguin tenir incidència real mitjançant la implementació de mesures polítiques, tindriem **la qüestió de l'impacte de la gestió de la crisi sobre les nostres democràcies**. En contextos excepcionals són necessàries mesures excepcionals. Des d'aquesta perspectiva s'entén la possibilitat d'aplicar mecanismes com ara l'estat d'alarma. Un mecanisme que dota l'Estat d'un poder que en circumstàncies normals es considera que no té potestat d'exercir. Més enllà del possible debat que més endavant es pugui plantejar, amb els resultats a la mà, sobre la idoneïtat d'aquesta mesura, hi ha preguntes que ja ens podem plantejar si volem garantir que les nostres democràcies surtin d'aquesta crisi més reforçades. O, almenys, si no volem que en surtin encara més afeblides. En destacaria com a mínim tres:

La primera, la importància de mantenir un **equilibri adequat entre la dimensió legal-institucional i la ciutadania**. És a dir, entendre que així com necessitem unes institucions per garantir que la ciutadania pugui gaudir dels béns comuns, aquestes institucions per si soles difícilment poden actuar amb efectivitat (és a dir, unes institucions democràtiques requereixen una ciutadania democràtica i viceversa).

La segona, que si bé la **temptació autoritària** pot donar resultat en el curt-termini -més enllà de consideracions normatives evidents-, en el llarg termini acaba essent letal per a l'estabilitat del sistema polític pels costos que comporta. Així doncs, resultarà crític encertar en el fet de no confondre (i fiscalitzar constantment per evitar-ho) l'atribució puntual d'una autoritat excepcional a l'Estat amb considerar que l'Estat disposa, per si sol, d'aquesta autoritat. Sigui envers la ciutadania (amb els abusos policials impunes, per exemple) o envers els territoris/marcs institucionals on exercim els nostres drets i deures aquesta ciutadania (amb la temptació centralitzadora, per exemple).

Finalment, com a element consubstancial a la democràcia, tindriem la qüestió dels **drets fonamentals**. En circumstàncies excepcionals (sigui un conflicte bèl·lic o un cas ben diferent com el que estem vivint ara) és quan és més important exigir la seva garantia. Precisament perquè són les circumstàncies on podem arribar a pensar que el seu sacrifici és menys costós. Sent raonable que es pugui arribar a situacions on calgui prioritzar uns drets fonamentals sobre d'altres (com ara el dret a la salut o a la vida sobre el de la llibertat), continua sent imprescindible justificar amb molta cura aquestes ponderacions. És a dir, la càrrega de prova cau sobre qui vol vulnerar aquests drets, no sobre qui els ha de tenir garantits.

Com he dit, el llistat no és exhaustiu, i de ben segur hi ha moltes més consideracions que haurem de tenir en compte si volem fer l'anàlisi posterior a la crisi des d'una bona perspectiva. Tant dins de les cinc dimensions que he plantejat com en moltes altres. Sigui com sigui, confio que aquestes ja contribueixin a un debat que serà imprescindible si volem aprendre de la situació que estem vivint. Tan imprescindible com entendre que, si no volem reiterar en els nostres errors,

Pensem.

caldrà fugir de maniqueïsmes, reconèixer la nostra fal·libilitat i acceptar la nostra vulnerabilitat, especialment en el context de complexitat i incerteses creixents en el qual ens trobem. Perquè, en definitiva, amb la nova dimensió que obre aquesta crisi, **la ponderació serà imprescindible per fer bones anàlisis**. La qual cosa no vol dir ser equidistant (és a dir, no posicionar-se), sinó ser prudents en els posicionaments. Un equilibri difícil, sí, però ineludible. Perquè, com he dit, el virus passarà. Però nosaltres seguirem aquí. Que sigui de la millor manera possible.

Anar al mercat, una quotidianitat alterada. Foto: Adrià Costa.

Més reflexions a [Pensem.cat](https://www.pensem.cat):